

Heikki Lund

YKSI LAULU

YLI MUIDEN

Kulttuurihistorialliset näytelmät

Heikki Lund

**Yksi laulu yli
muiden**

Kulttuurihistorialliset näytelmät

© 2023 Heikki Lund

Näytelmien oikeuksia valvoo Suomen Näytelmäkirjailijat ja
Käsikirjoittajat.

Valokuvat: etukansi Sauvo Jylhä, takakansi Esko Vuorio.

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-6879-2

Kiitokset

Näytelmiä voi kyllä kirjoittaa, mutta vasta teatterin lavalla ne pääsevät oikeuksiinsa ja yleisön arvioitaviksi. Minulla on ollut onni mukana, koska lähes kaikki kirjoittamani näytelmät ovat saaneet kantaesityksen ammattiteatterissa. Kiitokset kaikille näytelmiäni tekoprosesseissa mukana olleille, vaimolleni Pirkko Puoskarille, ohjaajille ja tietysti loistaville näyttelijöille. Ilkka Heiskanen, Marjaana Maijala, Jari Pehkonen, Seppo Halttunen, Pauliina Hukkanen, Anna-Leena Sipilä, Elina Varjomäki, Jari Vainionkukka, Markku Hyvönen ja monet muut ovat herättäneet teokseni henkiin. Kiitokset kuuluvat myös Taiteen edistämiskeskukselle, Suomen Kulttuurirahastolle, Helanderin säätiölle ja Tuusulan kunnalle, jotka ovat tukeneet työtäni.

Sisälllys

Eino Leinin Tuusulan Rantatie	8
Yksi laulu yli muiden	32
Kultakausi	59
Suden hetki	73
Akseli ja Mary	103
Symposion	128
Kerava -18	159
Hyökkäys	188
Mechelin	213
Murhelintu	247

Eino Leinon Tuusulan Rantatie

STÅLHANASTA KAIKKI ALKOI

Vanhankylän kartanon isäntää, ratsumestari Nils Stålhanaa sanotaan Tuusulan perustajaksi. Tuusulan kirkko ja koko Tuusula katsotaan syntyneeksi paljolti hänen toimeliaisuutensa ansiosta 1643.

Näin hän kirjoitti Turun piispa Isak Rothoviukselle:

”Tuusulan asujaimisto on uskollista ja ahkeraa, esivaltaa kunnioittavaa väkeä. Kylällämme on selkeä identiteetti ja yhteinen tahto, mutta kirkollisen asiointilan ollessa näin onnettomasti on vaarana hajaannus, jopa vieraiden, itäisten vaikutteiden tunkeutuminen rikkomaan seurakuntalaistemme yhtenäisyyttä.

Kirkkomatkamme Sipooseen on liian pitkä ja vaivalloinen. Naiset ja lapset kavahtavat matkaa susien ja muiden villipetojen pelossa. Jos suotte, puhun suoraan: Sipoon seurakunnan rovasti Laurentius Pampineus on ollut erittäin vastahankainen kaikkia pyrintöjämme kohtaan. Olen henkilökohtaisesti lähettänyt hänelle Tuusulan omaa kappelia perustelevan kirjeen. Pampineus on kuitenkin torjunut kaiken ja vastustaa kiivaasti hankettamme.

Suomenkielistä väestöä ei päästetä Sipoossa edes kirkkoon, vaan palvelukset heille pidetään kirkon vieressä miestuvassa, jossa paikalliset rengit heitä usein pilkkaavat. Pampineeus on mennyt niin pitkälle tuusulalaisia kohtaan, että kun nämä kerran tekivät talkoita kirkkoherralle ja halusivat päälle jumalanpalveluksen, hän käski heidän painua helvettiin, jollei ruotsinkielinen saarna kelpaa. Tällaista uhrautuva talkooväki sai kuulla kirkkoherraltaan.”

Stälhanan vetoomukset tuottivat tulosta. Piispa Rothovius pani kymmenyksiään ja lahjaviinojaan varjelevan Pampineeuksen kuriin ja Tuusula sai kirkkonsa.

Kaiken kruunasi vielä suomenkielinen pappi.

Monien paikallisten merkkihenkilöiden lisäksi Tuusulan kirkon kalmistossa lepäävät myös Aleksis Kivi ja Pekka Halonen. Myös minä, Eino Leino, olisin halunnut tulla haudatuksi sinne, jonnekin Kiven lähelle. Mutta minut haudattiin kolmantena suomalaisena taiteilijana valtiollisin menoin Hietaniemen hautausmaalle. Ensimmäinen oli Juhani Aho, kaikkein ensimmäinen vielä tsaarin aikaan Suomen kansainvälisin kuvataiteilija, loistava Albert Edelfelt.

OMITUINEN IHMISKARSINA

Sibbe on joutsenhullu, Järnefelt hiljainen humoristi, Aho on kalahullu, Venny piippumikko ja Halosen Pekkaa sanotaan saunahulluksi.

Omituinen ihmiskarsina tämä on, tämä Rantatie. Puhumattakaan Setälästä, Erkosta, Hjeltistä, Jotunista ja Tarkiaisesta. Mistähän ne kaikki tänne sattui? Ja sitten vielä satunnaiset kortteeraajat, kuten filosofi Eino Kaila, runoilijat Juhani Siljo, Einari Vuorela, Uuno Kailas ja Heikki Asunta, taidemaalari Akseli Gallén-Kallela, omalaatuinen ”kielitieteilijä” Sigurd Wettenhovi-Aspa, säveltäjä Robert Kajanus, sotaherra Lauri Malmberg ja luottolääkärimme Väinö Felix Lindén.

Siinä on jo sellainen kertymä, ettei paremmasta väliä. Varsinkin, kun löytyy tällainen yhdistävä tekijä. Tekisi mieleni sanoa: se puuttuva rengas ihmisen jalostumisessa. Nimittäin minä, Eino Leino, joka tunnen heidät kaikki. Kerron teille vähän näistä asukeista ja taloista, omalla tavallani. Kuulija suokoon anteeksi, jos muistini on jossakin kohtaa hatara. Kerron kaiken niin kuin olen nähnyt ja kuullut täällä oleillessani.

ALEKSIS KIVI

Setälän Aapinen alkaa A: sta ja niin minäkin aloitan, nimittäin Aleksis Kivestä. Tiedossa oli, kuinka murheellinen kohtalo oli Suomen kansalliskirjailijalla. Aleksis, joka vuodatti sydänverensä Seitsemään veljeensä, sai viimeisinä aikoinaan sekavuuskohtauksia. Albertilla oli silloin tapana sulkea hänet talon pihasaunaan. Tällainen kohtaus tuli uuden vuoden aattona 1872, jolloin veli taas hänet sinne laittoi. Pakkanen oli kuitenkin liian kova ja, niin sanotaan, Aleksis kylmettyi kuoliaaksi. "Maa maahan jää, mut henki taivahalle".

Surullista on, ettei Suomen suurin kirjailija ennättänyt saada päätyötänsä käsiinsä kirjana. Veljekset ilmestyivät hänen elinaikanaan jatkokertomuksena. Kirjaksi romaani painettiin vasta hänen kuolemansa jälkeen. Lieneekö August Ahlqvist saanut tahtonsa perille? Ainoa Kiven näytelmä, joka esitettiin hänen elinaikanaan, oli Lea. Eipä herkkä taiteilija sitäkään rohjennut mennä katsomaan.

Me kaikki häntä palvomme ja nostimme hänet suomalaisen kirjallisuuden isäksi, J.H. Erkko etunenässä. Erkko muutettuaan Erkkolaansa kunnosti ensi töikseen Kiven haudan, järjesti seminaareja ja jopa ohjasi Kihlauksen kuolinmökkin pihalle. Aikalaiset kertovat, että yleisöä oli paikalla päälle 600 henkeä.

Viljo Tarkiainen antoi viimeisen silauksen vähän liiankin pikkutarkalla väitöskirjallaan Kivestä vuonna 1910 ja Kiven elämäkerralla 1915. Tarkiaisen mielestä Kivi oli alkuperäinen luonnonnero, mutta ei Kivi mikään metsäläinen ollut. Hän tutustui maailmankirjallisuuteen jo nuorena opiskelijana. Ja herätti kiivasta keskustelua yliopistossa suomalaisuusintonsa takia.

Aleksis Kivi oli lähtöisin köyhistä oloista. Helsingin sivistyspiireissä pärjääminen vaati sellaiselta kaksinkertaisen ponnistuksen. Hän menestyi lahjakkuudellaan. Helsinki ei huumannut metsän poikaa. Hänen sielussaan humisi suomalainen korpimaisema. Sen pehmeässä sylissä hän uskoi olevansa turvassa.

Kiven henki elää meidän päällämme. Hän on innoittanut meitä luodessamme kansallista kulttuuria ja identiteettiä. Metsämiehen laulu on soinut minunkin korvissani monet kerrat istuessani pienen kuolinmökkin portailla muistelemassa menneitä, kadonneita aikoja.

JUHANI AHO JA VENNY SOLDAN

Voisi sanoa, että Aho se perusti tai aloitti tämän taiteilijayhteisön. Tai itse asiassa se oli Venny. Jussi nimittäin oli Pariisissa apurahalla, kun Venny topakkana naisena hoiteli taloasiat täällä. Tutunkauppaa saivat vuokralle Vårbackan talon ja siihen asettuivat.

Olihan täällä jo kaikkeen totuttu. Kulkumiehiin, ruotsalaisiin kartanoherroihin ja Venäjän emigrantteihin. Mutta kun tällaiselle vähän uskonnolliselle maanviljelysseudulle tulee vielä tuollaisia Helsingin boheemeja, niin pahennustahan se herättää.

Venny poltteele piippua ja käyttää pitkiä housuja ja välillä kirota pärskäyttää. Ja ajaa polkupyörälläkin. Aivan tavatonta! Eikä jää Pekkaa pahemmaksi Jussikaan.

Komea mies, naisten mies. Kyllä täällä kaikki tiedetään. Liekö vielä ottanut oppia Emil Nestor Setälän terveistä elämäntavoista. Setälähän jo aikoinaan toi nämä Euroopan villitykset tänne täysihoitoloihin ennen Lepolaan muuttoaan. Sentään Aapisen kirjoittanut mies. No, nyt minä eksyin... Niin, se Jussi harrastaa usein kyntötöitä ilkosillaan siinä pihallaan, pikku peltotilkulla. Pekka on muuten Ahojen hevonen, kaikkea muuta kuin virma ori.

Juhani Aho on vetäytyvä tyyppi. Hän kärsii suosiostaan ja saa väistellä kaikenlaisia rauhanhäiritsijöitä. Aho on Suomen tunnetuin kirjailija. Kyllä minä sen myöntää voin, vaikka sanotaankin, että Leinossa vain hänen vaatimattomuutensa voittaa hänen viehättävyytensä. Venny taas on palkittu taidemaalari ja pojat innokkaita elokuvantekijöitä. Kulttuuri-ihmisiä koko pesue.

Juhani Aho on kaiken lisäksi Kansallisteatterin johtokunnassa ja yksi Päivälehdien perustajista. Ettepä taida tietääkään, että hän on kehitellyt meille paljon uusia teatteritermejä: aitio, permanto ja mitä niitä onkaan.

Venny on maalarisiskojen kantavia voimia. Joillekin on vieläkin vaikea tunnustaa, että suomalaiset naistaiteilijat ovat uraa uurtavan lahjakkaita. Piru vieköön, sanon minä! Lahjakkuuden pitää päästä loistamaan, oli se sitten miehessä eli naisessa.

Talossa eletään talon tavalla. Aholassa maalataan, kirjoitetaan, kalastetaan ja hoidetaan puutarhaa. Siellä myös harjoitellaan ja esitetään näytelmiä. Lisäksi Aho on niin tärkeä mies Helsingin sivistyspiireissä, että vieraita rampppaa yhtenä. Venny ja siskonsa Tilly passaavat. Siinä kestkievarissa ei enää isoille

maalauksille ole aikaa. Venny joutuu usein ottamaan aikaa maalaustöistään, hän on alkanut piirtääkin. Sinänsä harmillista, lahjakas maalari kun on.

Tsaarin kätyrit seurailivat tarkasti Rantatien puuhia. Varuillaan piti olla. Jussin veli Pekka Brofelt sai kenraalikuvernööri Bobrikoffilta karkotusmääräyksen, ja oli sillä mustalla listalla Ahonkin nimi. Kuumat paperit pidettiin piilossa ja suut supussa pahimpina aikoina.

Ahot ne saivat useat ystävänsäkin muuttamaan tänne. Minä luulen, että Aho kalahulluna katsasti ensin tuon Tuusulanjärven, että tuleeeko saalista. Halonen häntä joskus leikillään moitiskelee: "Se kelttana putsaa kuhista koko järven."

Eiköhän perimmäinen syy taiteilijayhteisön syntyyn ole kuitenkin Aleksis Kiven lisäksi Helsingin läheisyys ja jylhät, suorastaan karelianistiset maisemat. Kulkuyhteydetkin ovat hyvät. Ja tietysti se, että tämä on suomenkielinen paikkakunta. Tuo viimeinen ainakin, jos J. H. Erkolta ja Sigurd Wettenhovi-Aspalta kysytään.

PEKKA JA MAIJA HALONEN

Tuskinpa voisi olla Rantatiellä sydämellisempää paikkaa kuin Halosenniemi, Pekan ja Maijan jyhkeä koti. Sinne niemennokkaan Pekka sen Antti-veljensä kanssa pystytti. Hirret tuotiin Keski- Suomesta ja ovatkin niin järeätä punahonkaa, ettei sellaisia muualla liene. Jos Ruoveden Kalela oli ensimmäinen karelianistinen huvila ja Wikströmin Visavuori toinen, niin olisiko tämä sitten kolmas.

Tonttikaupat olivat aikanaan huvittavat. Paikalliset talonpojat naureskelivat kahelia taiteilijaa, joka ostaa tuollaisen kelvottoman niemennokan. Traaginen asia Pekalle oli, että myyjä hakkautti tontilta isoimmat puut ennen kaupan vahvistamista. Se koski varmasti syvältä. No, joka tapauksessa työt pääsivät alkuun, kun Pekka sai Ahon Jussilta hirsirahat lainaksi.

Halosenniemi on Rantatiellä varsinainen seuraelämän keskus. Talossa on aivan erityinen henki. Täällä saunotaan, väitellään, pelataan teatteria ja musisoidaan. Pekalla ja Maijalla on kahdeksan lasta, joten vilinää piisaa. Lapsilla tosin on joskus vaikeaa. Joutuvat raukat silloin tällöin seisomaan isän malleina ilkosillaan syyskylmässä järvessä. Usein kyselevätkin, eikö isä voisi vaihtaa ammattia.

Pekalle puut ja metsä ovat pyhiä. Hän ei kummemmin kaipaa maailman humuun. Sanoo vain, että minulla on oma Louvreni ikkunan takana. Taiteilijana hän on juureva suomalainen maisemamaalari, kansanmies ja valon mestari, jota eivät maailman muotivillitykset hetkauta.

Alkuun oli Halosilla vaikeaa. Köyhiä oltiin, mutta kuitenkin onnellisia. Pekka hankki rahaa kirkkomaalauksilla. Ne eivät aina miellyttäneet uskovaisia seurakuntalaisia, mikä koski kovin herkkäsieluihseen taiteilijaan. Arvostelijoita ja mitätöijii löytyi yllin kyllin. Maija pitää osaltaan taloa leivässä. Hän kääntää kirjallisuutta, hoitaa puutarhaa ja on sitä paitsi loistava pianisti ja laulajatar.

Pekka on periaatteen mies. Veljessota otti niin koville, että entinen innokas metsämies ei sen jälkeen enää aseeseen koske. Elämä on pyhä! Toisaalta periaatteet ulottuvat kyllä arkisenkin elämän alalle. Pekan rakkain harrastus on viininteko. Varsinkin raparperiini on maankuulua, ainakin taiteilijapiireissä.

Vuosia hän on vaalinut ja jalostanut aarteitaan talon kellarissa.

Sattuipa tässä erään kerran, että taloon piti kutsua kirvesmies töihin. Pekka ei kai itse ehtinyt. No, tämä onneton eksyi sinne Pekan kellariin. Te tiedätte, miten se prosessi kulkee: minä maistan vähän, ei sitä kukaan huomaa. Kun työmies oli juonut itsensä täyteen, hän kaatoi lopun maahan! Tämä kun selvisi Pekalle, hän sydämystyi niin, että lopetti alkoholinkäytön. "Minä en halua olla huonona esimerkkinä työväestölle". Kyllä Halosenniemessä vielä sentään vieraille viiniä tarjotaan.

Pekka on parhaita ystäviäni. Minä käyn talossa säännöllisesti. Jos jossain maailmassa on rauhan tyyssija, niin sitten siellä. Satunnaisesta metelistä ja väittelyistä huolimatta. Pekan ja Maijan kanssa filosofeeratessa saavuttaa sellaisen mielenrauhan, ettei paremmasta väliä. Siellä lataudun taas kestäämään maailman myrskyt. Minä olen jo pitkään kaivannut kotia. Jos saisin valita, se olisi Halosenniemi.

EERO JA SAIMI JÄRNEFELT

Jos jossain perheessä taide jalostuu huippuunsa, se on sitten Järnefelteillä. Aatelisperheen lapsista tuli taiteilijoita, vastoin kenraali- isän tahtoa. Äiti Elisabeth kyllä kannusti kaiken uhallakin. Arvidista tuli kirjailija, Armaasta säveltäjä ja Kasperista kirjallisuuden kääntäjä. Eikä sovi tietenkään unohtaa, että Aino-tytär meni naimisiin Sibeliuksen kanssa. Kaiken lisäksi yläluokan perheen kotikielenä oli suomi. Hyvin epätavallista noihin aikoihin.

Ahot varmaankin houkuttelivat Eeron ja Saimin Tuusulaan. He olivat ystävyksiä jo vuosikymmenten takaa, nämä Kolin kävijät. Suvirantaan muutettiin Ahojen jälkeen. Usko Nysten sen kesähuvilan heille piirsi. Vakituinen asuinsija se kuitenkin heille on.

Eero on niitä harvoja kultakauden taiteilijoita, jotka ovat saaneet oppinsa Pietarissa. Sieltä tulee loistava taito. Eturivin taiteilijaksi hän on tullut kansankuvauksillaan ja tietysti luonto- ja eläinaiheillaan. Taiteessa hän on vähän kuin Halosen Pekka: noudattaa tinkimättä omaa linjaansa eikä pahemmin piittaa muotioikuista. "Taiteen pitää olla iloista. Sen pitää olla iloista ja keveää. Jos siinä sitä ei ole, siinä on jotain vikaa". Näin sanoo Eero asiantuntijan vakaumuksella ja lieneekin oikeassa. Palkintoja on professorille suorastaan satanut.

Entäs sitten Saimi, yksi Swanin mustista joutsenista. Hän oli kahdeksan vuotta Suomalaisen teatterin näyttelijätär, mutta jätti uransa mentyään Eeron kanssa naimisiin. Jos juhlissa tai illanistujaisissa tarvitaan kronikkaa, niin tilataan Saimilta. Hän kääntää myös kirjallisuutta niin kuin Halosen Maija. Tosin englannin kielestä. Siitä kielestä kääntäjiä ei paljon ole.

Saimi on voimakastahtoinen ja suoraluontoinen nainen. Siitä on joskus tullut hankaluuksia vähän herkempien ihmisten kanssa. Hän kun sanoo tavallisesti asiat kiertelemättä. Toisaalta Saimi on aina paikalla, jos minkäkin laista apua tarvitaan.

Ajatelkaapa näitä Rantatien naisia. Usein on vieraita ja kestityksiä. Kaikilla on erityistaitoja, enkä minä nyt puhu pelkästään siitä perinteisestä sopankeitosta ja passaamisesta. Oli tilaisuus mikä tahansa, se on loistavasti hoidettu tarjoiluineen ja kulttuuri- ohjelmineen. Eivätkä he keskusteluissakaan jää taatusti lehdellä soittelemaan. Minä luulenkin, että nämä vahvat ja lahjakkaat naiset ovat tälle miesktraalle suurempi siunaus kuin osaavat kuvitellakaan.

Tuli sanottua, että Eeroa luonnehditaan sellaiseksi hiljaiseksi humoristiksi. Varmaan tuon aatelisen taustan peruja. Jos me muut olemme enemmän tai vähemmän räiskähteleviä persoonia, niin Eero on sellainen tasainen, mutta ei suinkaan ikävyyttävä. Osa kyllä olla salaovela ja ironinenkin tarvittaessa.

Olisiko juuri tuo luonne sellainen, johon jotkut yrittävät samaistua.

Eeron poika Heikki toi nuoren F.E. Sillanpään Suvirantaan. Sinne hän sitten vuosiksi juuttui melkein kuin kotiinsa. Pahat kielet kuiskivat, että Sillanpää tuli sinne ikään kuin tapakouluun. Hänet tunnettiin nuorempana aika konstikkaana veijarina. Oppi Eerolta varmasti tätä sydämen sivistystä.

”Suurentelu ja mahtailu eivät ole hyvää käytöstä. Luonnollisuus on kaiken taiteen perusehto. Teatraaliset eleet kauhistus”. Siinä sitä on ohjetta kenelle tahansa. Näillä opeilla pääsee pitkälle. Sen on Eero Järnefelt omassa työssään ja elämässään todistanut.

Historiaa niin että huvittaa Ulkoinen uhka jalostaa taiteen, tiesivät kultakauden mestarit Sibeliuksesta Eino Leinoon, Gallen-Kallelasta Pekka Haloseen.

Tämä kirja sisältää yhdeksän Heikki Lundin kulttuurihistoriallista näytelmää vuosilta 2000-2022. Näytelmät kuvaavat kansallisen heräämisen kohtalonhetkiä huumoriakaan unohtamatta. Taiteilijapersoonat heräävät henkiin.

He kärsivät ja kadehtivat, vihaavat ja rakastavat kukin omalla tavallaan. Yksi tavoite heitä kaikkia kuitenkin yhdistää: itsenäinen ja vapaa Suomi. Kannessa Yksi laulu yli muiden -näytelmän rakastetut riitapukarit Leino ja Sibelius (Heikki Lund ja Ilkka Heiskanen). Takakannessa Helene Schjerfbeck (Marjaana Maijala), Akseli Gallen-Kallela (Markku Hyvönen), Jean Sibelius (Heikki Lund) ja pianisti Joonas Ahonen näytelmässä Kultakausi.

